

Possibilitats del sistema Sofia com a sistema alternatiu i augmentatiu de comunicació

Carles Augé i Lidon

En aquest article s'explica, breument, què són els sistemes alternatius i augmentatius de comunicació, es comenten els de major ús al nostre país i es presenta un sistema gràfic d'aparició recent, el sistema Sofia, que podria ser utilitzat com a tal perquè es tracta d'un sistema gràfic obert, amb possibilitats d'estructurar i generar llenguatge. Però, per a això, caldria ensenyar-lo a usuaris reals i investigar-ne les possibilitats.

La logopèdia no se centra només en la millora de les capacitats expressives orals de les persones. Hi ha un bon nombre de persones que no ha pogut desenvolupar les capacitats de parla oral. Altres es troben en situacions temporals en què no es poden comunicar mitjançant la parla. Aquestes persones són candidates a aprendre estratègies de comunicació diferents a la comunicació oral. Aquest és l'àmbit de treball de la comunicació augmentativa i alternativa.

Javier Tamarit (1989) defineix la comunicació alternativa i augmentativa com aquell "conjunt estructurat de codis no vocals, necessitats o no de suport físic, que, mitjançant procediments específics d'instrucció, serveixen per realitzar actes de comunicació (funcional, espontània i generalitzable) per si mateixos, o conjuntament amb codis vocals, o com a suport parcial d'aquests".

Tots tenim l'experiència d'haver d'explicar a una persona que no domina cap de les llengües que nosaltres coneixem un itinerari per arribar a algun lloc, indicar quin tren ha d'agafar per anar a un poble

proper o recomanar un restaurant en què pot menjar. En aquestes situacions, acostumem a valer-nos de la nostra gesticulació, assenyallem representacions gràfiques i icones en mapes, exagerem les inflexions de la veu, etc. Els sistemes augmentatius i alternatius de comunicació serien aquella part de la comunicació i el llenguatge que estudia i organitza aquests elements per tal que es converteixin en el vehicle principal de transmissió dels missatges.

Un bon nombre d'usuaris de sistemes alternatius i augmentatius de comunicació tampoc poden utilitzar els braços i les mans per gesticular. Aquestes persones poden comunicar-se assenyalant dibuixos o icones en un plafó o en un aparell de comunicació o ordinador, ja sigui amb alguna part del cos o aprofitant recursos tecnològics.

De sistemes gràfics de comunicació, n'hi ha molts. McDonald (1985) afirma que n'hi ha més de 700. I des de llavors se n'han seguit creant. Els més utilitzats a Catalunya són els sistemes Bliss (Bliss, 1965), SPC (Símbols Pictogràfics per a la Comunicació de Mayer-Johnson, 1981), MIC (Magatzem d'Icones Catalanes d'Arnau i Millet, <http://www.xtec.net/dnee/mic/index.htm>) i els sistemes ortogràfics (usar l'escriptura quan no es pot utilitzar la parla també s'inclou com a sistema de comunicació augmentativa).

Podem fer un paral·lelisme entre l'evolució de l'escriptura (Clemente, 2004) i les característiques principals dels diferents de sistemes gràfics. Sembla que l'escriptura ha avançat des dels pictogrames que plasma-ven els objectes d'una forma més o menys real cap a sistemes més estandarditzats menys realistes (ideogràfics i posteriorment logogràfics). Però aquests sistemes necessitaven una gran quantitat d'icones i tampoc permetien recollir aspectes gramaticals. Això va portar a una fonetització de l'escriptura. Això es produeix ja amb els signes jeroglífics, on alguns logogrames es converteixen en fonogrames i d'aquí a l'escriptura fonètica. Ara, per ajudar les persones amb greus dificultats per comunicar-se, es retorna a característiques anteriors a l'escriptura fonètica.

El sistema Bliss

Creat per Charles Bliss el 1949, neix com un codi a través del qual puguin comunicar-se persones sense discapacitat. Es basa en la combinació de formes geomètriques senzilles que han de dibuixar-se sobre

paper. El sistema disposa d'una gramàtica pròpia. Es tracta d'un sistema logogràfic, és a dir, que utilitza signes abstractes, arbitraris i estables que es poden combinar entre ells.

L'aspecte més remarcable del sistema Bliss és el caràcter generatiu dels seus símbols, en tant que permet canviar el significat d'un símbol a partir d'afegir-hi elements, o convertir un substantiu en verb aplicant una senzilla norma ortogràfica, i fins i tot es poden generar símbols nous combinant-ne de més simples, etc.

Així, un usuari avançat, amb aquest sistema, pot expressar qualsevol idea. Les frases estarien ben estructurades, amb temps verbals (present, passat, futur), nexes, etc.

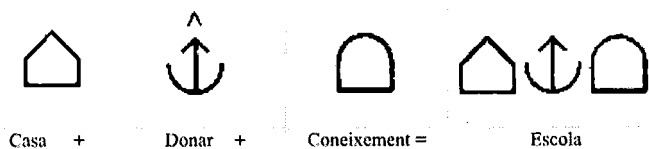

Figura 1. Exemple de combinació de símbols per crear un nou símbol

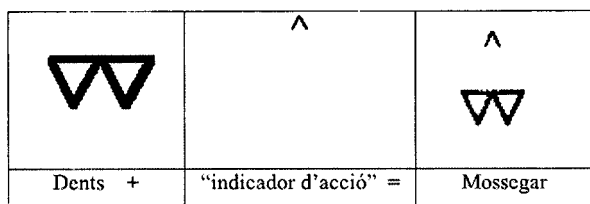

Figura 2. Exemple de combinació de símbols per convertir un substantiu en verb

El sistema SPC

Segurament és el sistema més utilitzat al món. També a Catalunya. El sistema SPC, Símbols Pictogràfics per a la Comunicació, el va crear Roxanna Mayer-Johnson (1981) com a SAAC per a persones amb discapacitat. Les icones d'aquest sistema suggereixen el significat amb poc aprenentatge previ. La mateixa representativitat dels símbols difi-

culta la combinació per crear símbols nous. L'expressió amb aquest sistema requereix una forta intervenció d'una altra persona perquè la gramaticalitzi.

Figura 3. Exemple de pictogrames i ideogrames SPC

El sistema MIC

Com que el sistema SPC és americà, hi ha un bon conjunt d'ícones que són necessàries en el nostre context i que no hi apareixen. Això va obligar moltes escoles a crear els seus símbols. Trini Arnau i Sandra Millet, professionals del Centre Pilot Arcàngel Sant Gabriel de Barcelona, van desenvolupar el sistema MIC ("Magatzem d'Ícones Catalanes") per omplir aquest buit. <http://www.xtec.net/dnee/mic/index.htm>

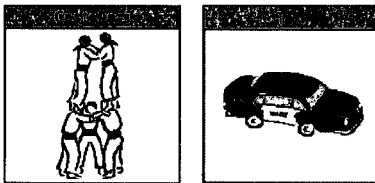

Figura 4. Exemples d'ícones MIC

Un sistema nou: El sistema Sofia

Josep Mas (1997) va publicar un nou sistema gràfic que, de moment, no s'ha utilitzat com a sistema alternatiu i augmentatiu de comunicació, però que considerem que podria complir molt bé aquestes funcions.

L'autor pretenia crear un sistema que es pogués llegir en qualsevol llengua. Per tant, havia de ser un sistema deslligat de la fonètica. De fet, això ja ho fem quan llegim les xifres numèriques. Davant dels sím-

bols 1, 2, 3..., els catalans llegim u, dos tres...; els espanyols *uno, dos, tres...*; els francesos *un, deux, trois...*; els anglesos *one, two, three...*; cada parlant d'una llengua els llegeix en la seva. Aquesta és la idea principal que motiva el sistema Sofia.

Per dissenyar els símbols, l'autor es va inspirar en l'escriptura xinesa, en símbols jeroglífics de l'antic Egipte, en símbols de cultures perdudes... Es tractava de recuperar símbols que havien funcionat durant segles o mil·lennis. "Si havien funcionat bé durant segles, no tenen perquè no ser útils avui" –em va dir en certa ocasió. Altres símbols els havia dissenyat ell mateix. El més important era que fossin fàcils de dibuixar. Aquest era un tema cabdal, ja que el sistema està pensat perquè parlants de diferents idiomes puguin comunicar-se utilitzant els pictogrames del sistema, amb l'ajuda de paper i llapis o d'una pissarreta.

Per a poder-lo utilitzar com a sistema de comunicació augmentativa i alternativa, caldria revisar-ne el vocabulari. El diccionari actual respon a motivacions de l'autor. Hi ha temes que estan profusament codificats i que, en canvi, no formen part del llenguatge més habitual (sobretot en el cas de nens). Per exemple, els temes relacionats amb la religió catòlica. La meua experiència amb usuaris de sistemes augmentatius i alternatius fa pensar que aquests temes no acostumen a ser gaire utilitzats, tot i que també he conegut persones que reclamaven aquest vocabulari en el seu sistema de comunicació. En canvi, n'hi ha d'altres que no hi estan representats. Sobretot aquells relacionats amb temes de discapacitat, d'autonomia personal, jocs infantils, etc.

Això ens fa pensar en la necessitat de treballar-hi més, d'ajudar l'autor a ajustar el vocabulari, d'explicar-li les necessitats dels usuaris, etc. Normalment el vocabulari no sobra mai. El que hi ha ja està bé, però cal completar-lo amb el que es trobi a faltar. Per a mi, aquest és un dels encants del sistema: les moltes possibilitats que encara hi ha de realitzar-hi estudis, de complementar-lo.

Els símbols que componen aquest sistema són logogràfics. Això vol dir que parteix d'un nombre de símbols bàsics, uns de pictogràfics i d'altres més ideogràfics, que amb petites modificacions i/o combinacions suggereixen el significat d'un altre símbol. En les Figures 5 i 6 podeu observar els símbols dels conceptes com *donar* i *rebre*, o com *vendre* i *comprar*. Podeu observar conceptes com el de *botiga*, que està representat pels conceptes de *casa*, *cosa* i *diners*; o el de *vi*, que representa el concepte de *suc del raïm*; o el de *diari* format a partir dels conceptes de *llibre* i *24 hores*.

Personalment, tinc la impressió que les icones que representen els conceptes no són gaire abstractes. L'autor ha fet un esforç per representar els conceptes a partir de dibuixos senzills que ens evoquin els elements relacionats amb el concepte. Tot i així, caldria realitzar estudis respecte d'això per justificar aquesta afirmació.

El sistema Sofia disposa d'algunes regles ortogràfiques que permeten canviar el significat dels símbols:

- Una “v” darrera el símbol, el converteix en verb (idea treta de l'antiga Grècia). Podeu veure'n alguns exemples a les Figures 5 i 6.
- Amb el símbol “f” darrera el símbol, s'expressa el plural.
- La rodona serveix per expressar els conceptes de temps. Vegeu, per exemple, els símbols de *dia* o *setmana*.
- El quadrat per expressar els conceptes relacionats amb els llocs. Observeu els exemples de *fàbrica*, *jardí* o *botiga*.
- El triangle serveix per expressar el concepte de cosa. Observeu els conceptes de *molt*, *poc* o el de *botiga*.
- Amb els nombres es canvia el significat. Per exemple, a partir del símbol de *casa*, 2 [símbol de casa] = *poble*; 3 [símbol de casa] = *ciutat*. Per expressar “3 cases”, l'ortografia seria 3.[símbol de casa]. El símbol de *casa* seria com el de *fàbrica*, que podeu veure a la il·lustració, però sense el símbol de *treball* que conté. Per cert, el símbol de *casa* està tret del sistema jeroglífic de l'Antic Egipte.
- Els colors s'expressen amb el símbol de l'ull al qual s'afegeix la *nine-ta de l'ull*. Podeu veure l'exemple del color vermell a la Figura 6.
- Els noms propis no tenen representació. Mantindrien l'escriptura ortogràfica.

La gramàtica està deliberadament simplificada. Recomana l'ús de frases simples. Això no obstant, té la capacitat de poder conjugar els verbs i es poden arribar a escriure frases en passiva. Així mateix, disposa d'articles, pronoms, adverbis, etc.

El Sr. Mas em va explicar que ell podia expressar qualsevol idea. Francament, hi ha pocs sistemes que permetin aquesta versatilitat. Això ens fa pensar que, a l'igual del sistema Bliss, som davant d'un sistema gràfic de comunicació de tipus generatiu, obert, amb possibilitats expressives il·limitades, sempre que s'aconsegueixi completar el vocabulari en funció de les necessitats dels usuaris.

Així, doncs, cal poder provar aquest sistema gràfic amb usuaris de sistemes de comunicació augmentativa que requereixin un sistema diferent als que tenim fins ara; persones amb un nivell cognitiu alt o adults que puguin rebutjar altres sistemes pel seu realisme i simplicitat (cosa que els infantilitza), persones a qui els sistemes SPC i/o MIC se'ls fa petit, i a les quals el sistema Bliss o l'escriptura els és impracticable per la seva abstracció.

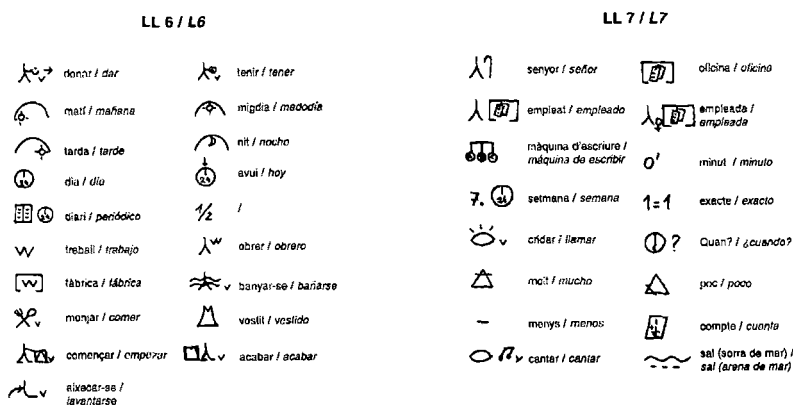

Figura 5. Exemples de símbols del sistema Sofia

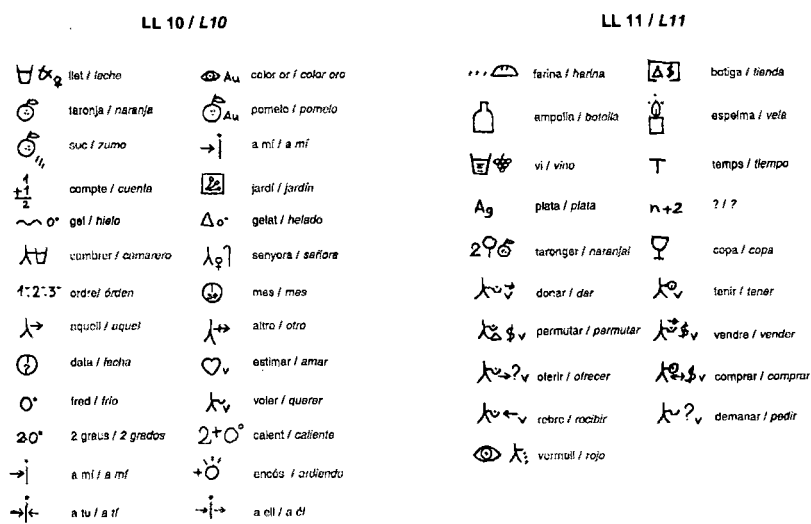

Figura 6. Exemples de símbols del sistema Sofia

BIBLIOGRAFIA

- ARNAU, T. i MILLET, S. <http://www.xtec.net/dnee/mic/index.htm>
- BLISS, C.K. (1965) *Semantography-Blissymbolics*. Sydney: Semantography Publications.
- CLEMENTE, M. (2004) Origen i evolució del llenguatge escrit. Funcions i enfocaments de l'ensenyament. *Suports* vol. 8 Núm. 2
- MAS, J. (1997) *Esriptura Universal*. Ripoll: Maideu
- MAS, J. (1999) *Diccionario Castellano-Català*. Ripoll: Maideu
- MAYER-JOHNSON, R. (1981) *The Picture Communication Symbols*. Stillwater, Minnesota: Mayer-Johnson Company.
- MCDONALD, E. (1985) *Sistema Bliss: Enseñanza y uso*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia.
- TAMARIT, J. (1989) Uso y abuso de los sistemas alternativos de comunicación. *Comunicación, Lenguaje y Educación* vol.1 pp. 81-94.

ABSTRACT

En el presente artículo se explica, brevemente, qué son los sistemas alternativos y aumentativos de comunicación, se comentan los de mayor uso en nuestro país y se presenta un sistema gráfico de reciente aparición, el sistema Sofía, que podría ser utilizado como tal porque se trata de un sistema gráfico abierto, con posibilidades de estructurar y de generar lenguaje si bien para ello sería necesario enseñarlo a usuarios reales e investigar sus posibilidades.

This article briefly explains what the augmentative and alternative communication systems are. There is also a comment about the most used in our country, and a recently released graphic system is presented, the Sophia System, which could be used as such because it is an open graphic system with possibilities to structure and produce language. But to achieve this, it should be taught to real users and then look into its real possibilities.

Cet article présente brièvement les systèmes de communication alternatifs et augmentatifs. Il décrit les plus utilisés dans notre pays ainsi qu'un système graphique apparu tout récemment : le système Sophie. Ce dernier peut être utilisé tel quel car c'est un système graphique ouvert, avec des possibilités de structurer et de générer un langage. Pour cela, il conviendrait toutefois de l'enseigner à des utilisateurs réels et d'examiner les possibilités.